

Jaakko Kuosmanen

Yhdistymisvapaus ja poistumisoikeus liberaalissa yhteiskunnassa

Modernien liberaalien valtioiden takaamiin yksilön perusoikeuksiin luetaan yhdistymisvapaus. Yhdistymisvapaus tarkoittaa yksilön vapautta assosioitua tai olla assosioituneena sellaisten arvoyhteisöjen kanssa, joissa esiintyvien päämäärien, arvojen hierarkioiden ja arvotulkintojen yksilö kokee olevan sovittavissa yhteen omien arvotulkintojensa ja elämänpäämääriensä kanssa.

Yhdistymisvapauden piiriin luetaan muun muassa puolueet, yhdistykset, yritykset ja uskontokunnat. Toisinaan yksilöt ja arvoyhteisöt ajautuvat kuitenkin ratkeamattomiin keskinäisiin ristiriitoihin, joiden myötä yksilön elämä arvoyhteisössä voi käydä mahdottomaksi. Tämän

vuoksi yhdistymisvapaus tarkoittaa myös poistumisoikeuden turvaamista. Poistumisoikeus tarkoittaa, että arvoyhteisön toiminnan ehtona on sen jäsenten poistumismahdollisuuksien turvaaminen. Poistumisoikeuskeskustelussa on keskitytty tarkastelemaan erityisesti ns. syvien arvoyhteisöjen järjestämiä poistumismahdollisuuksia. Syvät arvoyhteisöt ovat sellaisia yhteisöjä, joiden yksilö kokee antavan elämälle arvon ja merkityksen. Tällaisiksi luetaan yleisesti lähinnä uskonnolliset ja muut syvästi filosofiset yhteisöt.

Kysymys poistumisoikeudesta on kytköksissä monikulttuurisuuden rajoihin liberaalissa yhteiskunnassa, sillä se määrittää samalla yhteisöjen sisäisen hierarkian muodostamisen mahdollisuuksia ja ei-liberaalien yhteisöjen rajoja. Liberaalia yhteiskuntaa puolustavat filosofit pääsääntöisesti hyväksyvät näkemyksen poistumisoikeuden turvaamisen välttämättömyydestä, joskaan sen turvaa-

misen ehdoista ei olla päästy yhteisymmärrykseen edes liberalismiin puolustajien keskuudessa. Esittelen seuraavassa poistumisoikeuden kaksi perinnettä, joiden taustalla vaikuttavat toisistaan eroavat liberalismiin tulkinnat. Väitän, että tasapuolisen poistumisoikeuden ehtona on autonomian julkinen tukeminen, jota ilman poistumisoikeus jää arvoyhteisöjen hyväntahtoisuudesta riippuvaiseksi.

Reformaatioliberalismi vs. valistusliberalismi

William A. Galston erotteli esseessään ”Two Concepts of Liberalism” kaksi yhteensopimatonta liberalismiin perinnettä, *reformaatioliberalismiin* ja *valistusliberalismiin*, joiden näkökulmista keskustelua poistumisoikeuden ehdoista on viime aikoina käyty. Molemmista Galstonin esittelemistä liberalismiin muodoista kulttuurisen monimuotoisuuden edistämisen ja yhteensovittamisen tulkitaan olevan liberalismiin yksi tärkeimmistä periaatteista. Lisäksi suvaitsevaisuus nähdään molemmissa perinteissä kulttuurisen monimuotoisuuden rauhaan yhteiselon edistämisen ehtona. Tästä huolimatta tulkinnat suvaitsevaisuuden vaatimuksista eroavat merkittävästi reformaatioliberalismiin ja valistusliberalismiin välillä.

Historiallisesti reformaatioliberalismiin syntyy juontuu Euroopassa 1500- ja 1600-luvulla käytyihin uskonsotiin ja niitä seuranneisiin rauhansopimuksiin. Kyseiset rauhan-

sopimukset olivat merkittäviä ennen kaikkea siksi, että niissä päädyttiin homogeenisten poliittisten yksiköiden muodostamisen sijaan 'liberaaliin'¹ ratkaisuun, jossa kulttuurista monimuotoisuutta pyrittiin sovittamaan yhteen suvaitsevaisuuden avulla. Reformaatioliberalismin näkökulmasta suvaitsevaisuus perustuu tasapuolisen pidättäytymisen periaatteelle, jolla mahdollistetaan eri elämäntapojen rauhaista kanssaelo.²

Reformaatioliberalismille on ominaista, että sen tulkinnoissa esitetään liberaalin yhteiskunnan legitimeihin ja suvaittaviin elämäntapoihin kuuluvan myös sellaisia yhteisöllisiä elämäntapoja, jotka torjuvat yksilöllisen autonomian edistämisen yhteisön sisällä. Galston puolustaa reformaatioliberalismille perustuvaa näkemystä liberaalista yhteiskunnasta ja esittää, että yhteiskunnan tulee tukea niin laajaa kulttuurista monimuotoisuutta kuin mahdollista. Liberaali yhteiskunta, jossa on mahdollisuus elää sekä kulttuurisia perinteitä noudattavien ei-autonomisten elämäntapojen mukaan että yksilöllisiä autonomiaa korostavia elämäntapoja seuraten, toteuttaa parhaiten liberaalia neutraaliuden ihannetta.³ Galstonin mukaan yksilöllä tulee olla vapaus elää sellaisten yhteisöjen jäsenenä, jotka saattavat näyttäytyä muille yhteiskunnan jäsenille alistavina ja epävapaina. Hän kuitenkin huomauttaa, että tapauksissa, joissa yksilön ja yhteisön arvoristiriidat syvenevät peruuttamattomasti, yksilöllä tulee olla turvattu mahdollisuus poistua yhteisöstä.⁴

Valistusliberalismin taustalla sen sijaan on sokraattinen kriittisen tietoisuuden ideaali. Autonomiaa korostavan valistusliberalismin muotoutumiseen ovat merkittävästi vaikuttaneet myös Kant ja J. S. Mill, joiden töissä yksilöllisen autonomian universaali merkitys korostuu. Valistusliberalismille on ominaista, että sen eri tulkinnissa autonomian julkinen tukeminen nähdään suvaitsevaisuuden ja kulttuurisen monimuotoisuuden toteutumisen välttämättömänä ehtona. Valistusliberalismin puolustajat⁵ torjuvat reformaatioliberalismin väitteen fyysisten esteiden poissaolon riittävydestä suvaitsevaisuuden ehtona. Autonomian julkinen tukeminen tarkoittaa käytännössä laajempia rajoituksia ei-liberaaleille yhteisöille kuin reformaatioliberalismissa. Yhteisöjen mahdollisuutta muodostaa omat sisäiset hierarkiansa rajoitetaan tapauksissa, joissa ne eivät tue yksilöiden mahdollisuutta autonomiassa vaadittavien kykyjen kehittämiseen ja ylläpitämiseen.

Chandran Kukathas, joka edustaa reformaatioliberalismin libertaristista tulkintalinjaa, argumentoi, että ei-liberaaleille yhteisöille tulee liberaalissa yhteiskunnassa turvata mahdollisuus järjestää omat sisäiset hierarkiansa tahtomallaan tavalla, kunhan ne täyttävät poistumisoikeuden vaatimat ehdot jäsenten fyysisen koskemattomuuden turvaamisesta.⁶ Kukathasin teoria perustuu *muodolliselle* tulkinnalle poistumisoikeuden ehdoista. Tässä yhteydessä muodollisella poistumisoikeudella tarkoitetaan sellaiselle tasa-arvon periaatteelle perustuvaa oikeutta, jossa tasa-arvoisen poistumisen vaatimuksena esitetään olevan rodusta, sukupuolesta, luokasta, uskonnollisesta vakaumuksesta ja seksuaalisesta suuntautumisesta

riippumaton universaali tasapuolisen mahdollisuuden periaate. Tasapuolisen poistumismahdollisuuden voidaan muodollisen tasa-arvon periaatteen mukaan katsoa toteutuneen, kunhan samat esteiden poissaolon ehdot pätevät yksilöstä ja kontekstista riippumatta.⁷

Vaikka Kukathas ei eksplisiittisesti puolustakaan yhteisöjen positiivisia oikeuksia, tulkitsemme hänen hahmottelemansa libertaristisen poistumisoikeuden mahdollistavan tästä huolimatta ryhmien *de facto* auktoriteettien vallan suhteessa heikko-osaisimpiin jäseniin, sillä siinä sivuutetaan yhteisöjen sisäiset hierarkiat ja todelliset valta-asetelmat. Nähdäkseni muodollinen lähestyminen poistumisoikeuteen sivuuttaa myös sosiaalisen paineen, psyykkisen väkivallan, sekä taloudellisen aseman vaikutukset todelliseen mahdollisuuteen poistua yhteisöstä. Yhteisöjen sisäisten hierarkioiden vuoksi poistumisoikeus ei välttämättä ole tasa-arvoinen kaikille yhteisöjen jäsenille.⁸ Yhteisöissä, joissa sosiaalinen paine pysyvä alistuneessa roolissa ilman taloudellista itsenäisyyttä on todellinen asiantila, pelkkä fyysisen koskemattomuuden poissaolo on riittämätön turvaamaan poistumisoikeutta tasapuolisesti yksilöiden välillä. Fyysisten esteiden poissaololle rakentuvan poistumisoikeuden puolustajat joutuvat perustelemaan, miksi fyysiset esteet rajoittavat todellista poistumisoikeutta eri tavoin kuin esimerkiksi aivopesu, henkinen väkivalta ja koulutusmahdollisuuksien riistäminen. Nähdäkseni tämä onkin yksi fyysiselle puuttumattomuusperiaatteelle perustuvan poistumisoikeuden merkittäviä heikkouksia, johon *sisällöllisen* poistumisoikeuden teoriat kykenevät vastaamaan paremmin.

Sisällöllistä poistumisoikeutta määriteltäessä huomioidaan yksilöiden väliset erot ja niiden vaikutukset poistumismahdollisuuksiin. Poistumisoikeuden sisällöllinen turvaaminen tarkoittaa sen suhteuttamista yksilöllisiin kykyihin toimia. Galstonin tulkinta poistumisoikeuden ehdoista seuraa sisällöllisen poistumisoikeuden ajatusta, joskin hän tekee eron autonomiaan tukeutuvien sisällöllisten ja autonomian poissulkevien sisällöllisten poistumisoikeuskäsitysten välille. Vaikka Galstonin esitys autonomian julkisesta tukemisesta – tai pikemminkin sen julkisen tukemisen torjumisesta – on hyvin samankaltainen Kukathasin teorian kanssa, heidän näkemyksensä poistumisoikeuden ehdoista eroavat merkittävästi toisistaan. Galston väittääkin, että poistumisoikeuden perustaminen ainoastaan muodolliselle tulkinnalle yksilönvapaudesta fyysisten esteiden poissaolona johtaa ongelmalliseen poistumisoikeuteen. Teoksessaan *Liberal Pluralism* (2002) Galston argumentoi, että fyysisten esteiden poissaolon lisäksi poistumisoikeuden turvaamisen vaatimuksena näyttäisivät olevan myös tieto vaihtoehtoisista elämäntavoista, kyky arvioida näitä vaihtoehtoja, henkisen painostuksen poissaolo ja kyky seurata joitain vaihtoehtoisia elämäntapoja.⁹

Erottelu sisällölliseen ja muodolliseen poistumisoikeuteen jättää avoimeksi, kuinka poistumisoikeuteen vaadittavien yksilöllisten kykyjen kehittäminen olisi järjestettävä. Lisäksi olisi tarkennettava, mikä toiminnallisten kykyjen ja tietojen taso on riittävä turvaamaan

poistumisoikeuden tasapuolisesti. Sisällöllisissä poistumisoikeusteorioissa keskeiseksi kiistan kohteeksi nousee autonomia. Galston kritisoi autonomialle perustuvaa poistumisoikeutta, esittäen sen johtavan homogeenisuuteen, liialliseen interventioon ja kulttuurisen monimuotoisuuden kieltämiseen. Galston myös kiistää, että hänen esittelemänsä poistumisessa vaadittavat kyvyt ja tiedot johtavat autonomian julkiseen tukemiseen, tai että ne konstituoisivat yksilöllisen autonomian jo itsessään.¹⁰ Sen sijaan poistumisen turvaavat kyvyt ja tiedot voidaan Galstonin mukaan tulkita erillään sellaisesta kriittisestä itsereflektiosta, jota käytetään asetettaessa itse itselleen elämänpäämääriä ja arvioitaessa niitä kriittisesti syvien arvositoumusten näkökulmasta.¹¹

Autonomian kaksi käsitettä

Sisällöllisen autonomiaan perustumattoman poistumisoikeuden puolustajat joutuvat vastaamaan, millä tavoin poistumisoikeudessa vaaditut tiedot ja kyvyt eroavat autonomiasta. Ei-autonomiaan perustuvien elämäntapojen legitimiisyyttä on reformaatioliberalismin näkökulmasta puolusteltu vetoamalla autonomian käsite-erottelun mahdollisuuteen. David Johnston hahmottelee teoksessaan *The Idea Of Liberal Theory* (1994) erottelun vahvan yksilöllisen autonomian ja heikomman moraalisen autonomian välille. Johnstonin mukaan moraalisen autonomian julkinen tukeminen on välttämätön ehto toimivalle yhteiskunnalle. Yksilöllinen autonomia on sen sijaan liberaali arvo, jonka levinneisyyttä yhteiskunnallisten instituutioiden kautta ei tule maksimoida, sillä yksilölliselle autonomialle perustuvat elämäntavat eivät ole luontaisesti ensisijaisia verrattuna ei-autonomisiin elämäntapoihin.¹²

Moraalinen autonomia tarkoittaa Johnstonin mukaan oikeustajun omaamista, sekä muiden yksilöiden tunnustamista moraaliseksi agenteiksi, joilla on henkilökohtaisia arvoja ja projekteja. Oikeustajun omaava yksilö rajoittaa yleisiin resursseihin kohdistuvia vaateita ymmärtäessään, että myös toisilla yksilöillä on niihin kohdistuvia vaateita.¹³ Yksilöllinen autonomia taas tarkoittaa, että yksilö tekee valintoja arvojen ja projektien välillä, asettaa valitsemansa arvot ja projektit kriittisen arvioinnin kohteeksi ja muodostaa niistä lopulta kohtuullisen systemaattisen ja koherentin kokonaisuuden.¹⁴ Johnstonin esittämän käsite-erottelun taustalla olevana ajatuksena on, että ainoastaan moraalinen autonomia on välttämätön poistumisoikeuden turvaamiseksi. Moraalisen autonomian turvaaminen on tämän tulkinnan mukaan riittävä mahdollistamaan poistumisehtojen toteutumisen ja sellaisten kykyjen kehitysmahdollisuuksien turvaamisen, joiden avulla yksilöt kykenevät toimimaan yhteiskunnallisten instituutioiden puitteissa ja hyväksymään kulttuurisen monimuotoisuuden suvaitsemisen sosiaalisen kanssakäymisen perustaksi.

Autonomian käsite-erottelu moraaliseen ja yksilölliseen autonomiaan kohtaa merkittäviä ongelmia, joiden vuoksi se ei nähdäkseni ole toimiva ratkaisu sisällöllisen poistumisoikeuden puolustuksissa. Johnston esittää ana-

lyysissaan, että vaikka moraalinen autonomia ja yksilöllinen autonomia ovat käsitteellisesti erotettavissa, moraalisen autonomian konstituivat kyvyt ovat osaltaan myös rakentamassa yksilöllistä autonomiaa. Toisin sanoen, Johnston tulkitsee moraalisen autonomian vaatimien oikeustajun ja toisten ihmisten tunnustamisen moraaliseksi agenteiksi olevan myös yksilöllisen autonomian ominaisuuksia. Keskeiseksi kysymykseksi nouseekin, mitä yksilöllisessä autonomiassa on moraaliseen autonomiaan vaadittavien kykyjen lisäksi. Johnston painottaa, että olennaista yksilöllisessä autonomiassa on siihen sisältyvä kriittisen itsereflektion kyky, joka tarkoittaa kykyä valita arvoja ja projekteja, arvioida niitä ja muodostaa niistä lopulta suhteellisen koherentti kokonaisuus.¹⁵

Johnston ei kuitenkaan ota analyysissaan huomioon, että oikeustajun ja moraalisten agenttien tunnustamisen vaatimuksena on kriittinen käsitys itsestään, joka muodostaa pohjan oikeustajulle ja moraalisten agenttien tunnustamiselle. Ilman kriittistä itsereflektiota oikeustaju ja ymmärrys muista moraalisisina agentteina eivät ole sisäistettyjä kykyjä, vaan korkeintaan pelon tai kannustimien varaan rakentuvia ulkoapäin asetettuja normeja. Kyky arvioida ja valita omia projekteja ja arvoja on välttämätön ennakkoehto moraalisten agenttien tunnustamisessa ja oikeuksien ja velvollisuuksien ymmärtämisessä. Tämän vuoksi tulkitsenkin, että moraalinen autonomia ei ole mahdollinen ilman kriittisen itsereflektion kykyä. Kriittinen itsereflektio kykyä on suoraan suhteessa moraaliseen autonomiaan siten, että mitä kykenevämpi yksilö on arvioimaan itseään kriittisesti suhteessa mahdollisiin kuvitteellisiin projekteihin ja muiden edustamiin arvoihin, sitä kykenevämpi hän on myös kuvittelemaan muut moraaliseksi agenteiksi ja huomioimaan heidän vaateitaan. Tätä taustaa vasten autonomian käsite-erottelu ei enää näyttäyty erotteluna heikon ja vahvan autonomian välillä, vaan pikemminkin toisiaan tukevinä ja toisiaan konstituovina ominaisuuksina.

Yhteisöjen hyväntahtoisuus ja valtion rooli

Reformaatioliberalismille rakennettava poistumisoikeus kohtaa myös muita ongelmia, jotka osoittavat reformaatioliberalismin olevan sisällöllisesti epätasa-arvoinen perusta poistumisoikeusteorioille. Ensimmäinen merkittävä ongelma koskee poistumisoikeudessa vaadittavien kykyjen kehittämistä ja tiedon saantia. Sisällöllisen poistumisoikeuden turvaamisen politiikka on yhteydessä kysymyksen opetuksen turvaamisesta ja ei-liberaalien yhteisöjen mahdollisuuksista säilyttää ryhmäidentiteetti. Kiistanalaisia kysymyksiä ovat ennen kaikkea yhteiskunnan opetusstandardien määrittäminen ja valvominen, sekä mahdollisuus oppivelvollisuuden suorittamiseen yhteiskunnan ylläpitämien tai tukemien kouluinstituutioiden ulkopuolella.

Galstonin mukaan liberaalin yhteiskunnan peruseriaatteisiin kuuluvat ihmiselämän turvaaminen, yksilöiden kehitysmahdollisuuksien turvaaminen suojelemalla lasten oikeutta ravintoon ja fyysisen koskemattomuuteen, sekä

”On olennaista kysyä, kenen tulkintaa valtio lopulta asettuu tukemaan.”

sosiaalisen rationaalisuuden kehittämisen turvaaminen. Sosiaalisen rationaalisuuden kehittämisen suojaaminen tarkoittaa käytännössä sellaisia opetusta koskevia standardeja, jotka turvaavat mahdollisuuden toimia osana yhteiskuntaa.¹⁶ Galston esittää, että tietty julkinen kontrolli vaaditaan oppivelvollisuuden toteuttamisessa. Tämä kontrolli jää kuitenkin kohtuullisen löyhäksi, sillä yhteinen opetuksen minimi Galstonin mukaan on hyvin kapea. Hän argumentoi, että vahva pakottavalle sosiaalisatiolle perustuva kansalaisuuden idea ja yhdenmukaisuutta ja yksilöllistä autonomiaa korostava opetusohjelma tarkoittavat yksilönvapauden tukahduttamista. Valtion tehtävänä on opettaa yhteisesti kansalaisille ainoastaan välttämättömät liberaalia yhteiskuntaa koossapitävät hyveet, joilla rauhaisa rinnakkaiselo turvataan.¹⁷

Merkittävimmäksi liberaaliksi hyveeksi Galston näkee puuttumattomuusperiaatteelle perustettavan suvaitsevaisuuden, jota tulee tukea julkisten instituutioiden ja opetuksen avulla.¹⁸ Galston puolustaa vahvasti vanhempien yksilöllistä oikeutta opettaa lapsensa arvojärjestelmiensä mukailten kotiopetuksessa. Hänen käsityksensä opetuspolitiikasta seuraa osittain libertaristista tulkintalinjaa, joskin vähemmän kuin Kukathasin teoria.¹⁹ Kukathas puolustaa vanhempien absoluuttista oikeutta määrittellä opetuksen sisältö ja muoto kulttuurisia käytäntöjä mukailten. Hän argumentoi, että ei-liberaaleilla kulttuureilla tulee olla täysimittainen mahdollisuus vetäytyä julkisesta opetusvelvollisuudesta, jos oppivelvollisuuden voidaan tulkita uhkaavan kulttuurisia käytäntöjä.²⁰

Kukathasin ja Galstonin poistumisoikeusteorioiden olennaisena ongelmana on oletus kulttuurisesta hyväntahtoisuudesta. Tämä käy ilmi ennen kaikkea tarkasteltaessa niiden kykyjen kehittämismahdollisuuksia, jotka vaaditaan poistumisoikeuden sisällölliseen turvaamiseen. Jos poistumisoikeuden turvaavien kykyjen tulkitseminen ja opettaminen jätetään vanhempien ja yhteisöjen vapaasti järjestettäväksi, jää poistumisoikeus pitkälti riippuvaiseksi yhteisöjen auktoriteettien hyväntahtoisuudesta. Yhteisöjen puitteissa järjestettävän kohtuullisen vapaaseen sisältöön perustuvan opetuksen seurauksena yksilöiden mahdollisuudet seurata henkilökohtaisia elämänpäämääriään vähenevät, sillä yleisesti yhteisöjen yhtenä tärkeimpänä tavoitteena on yhteisöllisyyden säilyminen ulkoisten paineiden ja uhkien edessä. On absurdia olettaa, että ei-liberaalit yhteisöt kautta linjan tarjoaisivat jäsenilleen opetusta, jossa kehitetään sellaisia kriittisessä ajattelussa vaadittavia välineitä, joiden avulla yksilö kykenee systemaattisesti arvioimaan omaa suhdettaan yhteisön sisäisiin käytäntöihin ja arvoihin ja vertaamaan

niitä yhteisön ulkopuolisiin elämäntapoihin. Tällaisen opetuksen mahdollisuus on kaikista epätodennäköisintä sisäänpäin kääntyvissä yhteisöissä, joiden identiteetti ja kulttuuriset käytännöt perustuvat dogmeihin ja traditioihin.

Ryhmäidentiteettiä puolueellisesti eteenpäin vievässä vapaassa opetuksessa kulttuuristen käytäntöjen ja uskomusten välittämisen merkitys voi korostua, ja samalla seurauksena voi olla kulttuuria uhkaavien arvojen ja tiedon tukahduttaminen. Opetuksessa asetetaan samalla paine ryhmän jäsenille alistua kulttuurisiin rooleihin sen sijaan, että he valinnan kautta määrittelisivät omat elämänpäämääriänsä, joko yhteisön sisällä tai sen ulkopuolella.²¹ Hyväntahtoisuuteen perustuva poistumisoikeus asettaa kaikista epätasa-arvoisimpaan asemaan ne, jotka ovat muutenkin yhteisöjen heikko-osaisimpia, sillä traditionaalisten yhteisöjen auktoriteetit voivat pyrkiä uusintamaan kulttuuria varjelemalla kulttuuristen roolien asemaa yhteisössä. Vaatimus kulttuurisen taakan kantamisesta rooleja ylläpitämällä vaikeuttaa yhteisön huono-osaisimpien mahdollisuutta autonomian konstituovien kykyjen ja tietojen omaksumiseen, sekä elämänpäämääriä koskeviin autonomisiin valintoihin.

Toinen merkittävä reformaatioliberalismin ongelma koskee sen väitettyä tasapuolisuutta. Yhdyn Ayelet Shacharin väitteeseen, jonka mukaan kulttuuristen yhteisöjen akkommodaatio ei valtion puolelta koskaan perustu ainoastaan yhteisön legitimitettiin tunnustamiseen. Yhteisöjen sisäiset ja ulkoiset suhteet ja identiteettitulkintojen moninaisuus yhteisöjen sisällä tarkoittavat käytännössä sitä, että yhteisön, ulkopuolisen yhteiskunnan ja valtion kanssakäymisen rajat tukevat samalla tiettyä tulkintaa yhteisöllisestä identiteetistä. Toisin sanoen, puuttumattomuusperiaatteelle rakentuvan suvaitsevaisuuspolitiikan seurauksena valtio sallii yhteisöjen dominoivien jäsenten hyödyntävän ryhmän ulkopuolella tapahtuvan kanssakäymisen säätelyä oman valta-asemansa vahvistamiseen.²² He voivat käyttää ryhmän ulkopuolella olevan yhteiskunnan hyödykkeitä ja instituutioita hyväkseen siinä määrin, kun ne tukevat *status quo* identiteettitulkintaa, ja toisaalta rajoittaa identiteettitulkintaa uhkaavien ulkoisten ja sisäisten tekijöiden vaikutuspiiriä rajoittamalla ulkopuolella tapahtuvaa kanssakäymistä.

Ryhmäoikeuksia tarkasteltaessa on erityisen tärkeää huomioida, että yhteisöt eivät ole koherentteja yhden identiteettitulkinnan varaan rakentuvia assosiaatioita vaan sisäisiä valtacenttiä, joihin valtio vaikuttaa puuttumisellaan ja puuttumattomuudellaan. Kuten Shachar esittää, valtio puuttuu väistämättä arvoyhteisöjen identiteettitulkintojen muotoutumiseen. Tämän vuoksi on olennaista kysyä, *kenen* tulkintaa valtio lopulta asettuu tukemaan.²³ Merkittävaksi kysymykseksi nousee myös, kuinka yksilöiden vapauksien yhteentörmäys tulisi ratkaista. Reformaatioliberalismin tulkinat ajautuvat lopulta puolustamaan yhteisöjen auktoriteettien ryhmäidentiteettitulkintaa ja näkemystä vapaudesta sisällöllisesti tasapuolisen yksilönvapauden sijaan. Auktoriteettien vapauden legitimoinnin voidaan tulkita myös tarkoitta-

tavan, että ryhmän kollektiivinen vapaus – käsitettynä dominoivan identiteettitulkinnan tahtona – asetetaan reformaatioliberalismissa lopulta yksilönvapauden edelle, vaikka sekä Galston että Kukathas esittävätkin toisin.²⁴

Akkommodaatiopolitiikkaa muotoiltaessa olisi otettava huomioon, että liberalismissa on ryhmien akkommodaation lisäksi kyse myös yksilön vapautuspyrkimyksistä. Tulkitsenkin poistumisoikeuden ja ryhmäoikeuksien suhdetta liberalismiin viitekehyksessä siten, että yksilön yhdistymisvapauden negatiivinen määrittely, eli vapaus olla assosioitumatta, on ensisijainen positiivisiin ryhmäoikeuksiin nähden. Nähdäkseni olennainen ongelma reformaatioliberalismin poistumisoikeusteorioissa on nimenomaan siinä, että vapaaehtoisen assosioitumisen ehdot määritellään siten, että käytännössä ryhmäoikeudet saavat etusijan sisällölliseen poistumisoikeuteen nähden.

Autonomian julkinen tukeminen

Nähdäkseni valistusliberalismille perustettava poistumisoikeus kykenee vastaamaan edellä tarkasteltuihin kysymyksiin huomattavasti reformaatioliberalistisia teorioita paremmin. Vahvalle autonomialle perustuvassa poistumisoikeudessa ei tarvitse vedota ongelmalliseen eroteluun heikon ja vahvan autonomian välillä. Autonomian julkista tukemista vaativa poistumisoikeus ei myöskään ajautu yhteisön hyväntahtoisuuden ongelmaan yhtä vahvasti, sillä yksilön toimintakykyä tukevan opetuksen yleiseksi linjaukseksi voidaan asettaa yksilöllisen autonomian tukemisen vaatimus, jolloin yhteisen opetuksen rajat ovat – ainakin hieman – selkeämmin määriteltävissä kuin vapaaehtoisuudelle tai suvaitsevaisuudelle perustettavassa opetuspolitiikassa.²⁵ Lisäksi, autonomian tukeminen tarkoittaa yksilön asettamista etusijalle ryhmäoikeuksiin nähden, jolloin yksilöllistä yhdistymisvapautta vahvistetaan huomattavasti puuttumattomuusperiaatetta tehokkaammin.

Autonomialle perustettavan poistumisoikeuden puolestajajat joutuvat kuitenkin vastaamaan syytöksiin homogenisuuden tukemisesta, liiallisesta interventtiosta ja kulttuurisen monimuotoisuuden kieltämisestä.²⁶ Mielestäni nämä ongelmat eivät lopulta osoittaudu ylitysepäsemättömiksi valistusliberalismin näkökulmasta. Ensiksi, syytökset interventtiosta koskettavat samalla tavalla puuttumattomuusperiaatteelle perustuvaa reformaatioliberalismia kuin autonomian julkista edistämistä, kuten valtion neutraalin akkommodaatiopolitiikan mahdolluutta tarkastellessani olen esittänyt. Kysymys on ennen kaikkea siitä, millainen puuttumattomuuden ja intervention suhde turvaa parhaiten yksilöiden perusoikeudet ja kulttuurisen monimuotoisuuden liberaalissa yhteiskunnassa.

Lisäksi autonomian tukeminen ei tarkoita suoraan kulttuurien homogenisoitumista tai kulttuurisen monimuotoisuuden kieltämistä, sillä autonomia on ennen kaikkea päätöksenteon taustalla vaikuttava mekanismi. Samat uskomusten ekspressiot, joita ei-autonomiset yksilöt ilmaisevat käytännöissään, ovat mahdollista to-

teuttaa kriittisen deliberaation perustalta. Tulkitsenkin Galstonin asettavan reformaatioliberalismin ja valistusliberalismin virheellisesti vastakkain esittäessään, että valistusliberalismi tarkoittaa järjen ylivaltaa uskosta.²⁷ Vaikka autonomian voidaankin ymmärtää tarkoittavan kriittistä järkeen perustuvaa deliberaatiota, ei tämän deliberaation lopputuloksena tarvitse välttämättä olla uskonnollisten uskomusten hylkääminen. Uskonnollisen kasvatuksen saanut voi kriittisen itsereflektion kautta hyväksyä uskonnollisen taustansa osaksi autonomista elämäntapaa. Tämän hyväksymisen ehtona kuitenkin on, että yksilöllä on autonomian konstituivat tiedot ja kyvyt, joiden avulla uskonnollisten uskomusten autonomiaan perustuva arviointi ja hyväksyminen on mahdollista. Yhdynkin Emily R. Gillin väitteeseen, jonka mukaan sellaisten uskonnollisten uskomusten ilmaisu, jotka eivät näytä olevan yksilöllisen autonomian rajoissa ilmenevää toimintaa, ei välttämättä sulje pois autonomiaa. Uskomukset voidaan hyväksyä ja rehabilitoida konstitutiivisen valinnan perusteella, eli valinnan, jossa uskonnolliset ilmestykset tulkitaan kriittisen itsereflektion avulla.²⁸

Autonominen valinta voi kohdistua elämäntapoihin, jotka ulkopuolelta käsin näyttäytyvät ei-liberaaleina. Esimerkiksi inhimillinen altruismi voi johtaa uhrauksiin, jotka saattavat ilmentää ei-liberaalia ei-autonomista elämäntapaa, mutta perustua tästäkin huolimatta kriittiseen itsereflektioon. Autonomian tukeminen valtion toimesta ei tarkoita elämäntapojen harjoittamisen rajoittamista tavalla, jossa traditionaaliset paikoittain alistavilta näytävät käytännöt ja ei-liberaalit hierarkiat tarvitsee kieltää täydellisesti. Esimerkkinä mahdollisuudesta toteuttaa alistavalta näyttäytyvää kulttuurista käytäntöä kriittisen itsereflektion perustalta on länsimainen itsenäinen toimeentuleva musliminainen, joka kriittisen itsereflektion myötä päätyy käyttämään huiivia – *hijabia* – uskonnollisena symbolina. Ei-liberaaleja käytäntöjä suvaittaessa on kuitenkin erityisen tärkeää huomioida, etteivät ne ajautu ristiriitaan yhteisöjen jäsenten poistumisoikeuden ja autonomian tukemisen kanssa. Tapaukset, joissa tällaisia ristiriitoja ilmenee, olisi nähdäkseni ratkaistava yksilöllisen yhdistymisvapauden negatiivisen muotoilun, eli poistumisoikeuden eduksi.

Valistusliberalismin puolesta

Sekä reformaatioliberalismi että valistusliberalismi pyrkii sovittamaan yhteen kulttuurisen monimuotoisuuden ja yhdistymisvapauden mahdollisuuden. Reformaatioliberalismin näkökulmasta valistusliberalismi esittäytyy kulttuurista monimuotoisuutta rajoittavana yhden korkeimman hyvän hyväksyvänä perfektionistisena järjestelmänä, joka ei ota huomioon mielekkäiden elämäntapojen legitimiä moninaisuutta yhtä hyvin kuin puuttumattomuusperiaatteelle perustettava reformaatioliberalismi. Väitän näkökulmaeron johtuvan ennen kaikkea siitä, että reformaatioliberalismissa puuttumattomuusperiaate kallistuu lopulta puolustamaan kollektiivista vapautta yksilönvapauden sijaan. Liberaalin yhteiskunnan

tehtävä on turvata vapaus elää kollektiivista uskonnollista elämää, mutta myös yksilöiden perusoikeudet, jotka ovat nähdäkseni ensisijaisia ryhmäoikeuksiin nähden. Poistumisoikeuden sisällöllinen turvaaminen ei ole mahdollista ilman vahvan yksilöllisen autonomian tukemista, jonka vuoksi valistusliberalismi muodostaa reformaatioliberalismia paremmin tasapainon yksilönvapauden, kulttuurisen monimuotoisuuden ja suvaitsevaisuuden välillä.

Viitteet

- Galston 1995, 526. Brian Barry kritisoi Galstonin tekemää liberalismiin käsite-erottelua. Hänen mukaansa valistusta ei tule nähdä yhtenä liberalismia tukevana projektina, joka yhdistyy käsitykseen valtion ensisijaisesta tehtävästä edistää yksilöllistä autonomiaa. Barry esittää samankaltaista kritiikkiä myös reformaatioliberalismin käsitettä kohtaan. Hän argumentoi, että reformaatiota ei tule tulkita projektina vaan pikemminkin aikakautena. Lisäksi, reformaatioissa ei Barryn mukaan lopulta ollut kyse suvaitsevaisuutta tukevasta liberalistisesta aikakaudesta, kuten esimerkiksi anabaptistien väinoaminen osoittaa. Ks Barry 2001, 125–127. Tässä yhteydessä en tarkemmin tutki Barryn väitteitä. Huomioin kuitenkin, että vaikka Barry olisi oikeassa kritisoidessaan Galstonin historiallista tulkintaa, ei sillä ole suoraa vaikutusta analyysiini, sillä kysymys autonomian paikasta liberaalissa yhteiskunnassa on merkityksellinen liberalismiin distinktion aatehistoriallisesta täsmällisyydestä tai epätäsmällisyydestä riippumatta.
- Galston 1995, 526, 528.
- Galston 1995, 523–525. Kulttuurisen monimuotoisuuden maksimoinnista ks. myös Williams 2002, xix.
- Galston 1995, 533–534; 2002, 122–123. Galstonin lisäksi reformaatioliberalistista poistumisoikeutta ovat puolustaneet esimerkiksi Chandran Kukathas ja David Johnston. Ks. Kukathas 1992, Johnston 1994.
- Autonomian laajaa yhteiskunnallista asemaa ja sen yhteyttä poistumisoikeuteen ovat viime aikoina puolustaneet eri näkökulmista George Crowder, Susan Okin, Ayelet Shachar, Emily R. Gill, Will Kymlicka ja Harry Brighouse. Ks. Crowder 2002, 2007; Okin 2000; Gill 2001; Shachar 2000; Kymlicka 1992, 1995, Brighouse 1998.
- Kukanthas 1992, 128, 132–134. Kriittisiä tulkintoja Kukathasin poistumisoikeusteoriasta ks. Okin 2002, 214–216; Kymlicka, 1992, 140–146; Crowder 2007 127 and Gill 2001, 100–102.
- Muodollisen tasa-arvon kritiikkiä ks. Williams 1962, 125–127.
- Shachar 2000, 79–80
- Galston 2002, 122–123.
- Galston 1995, 526, 533; 2002, 122–123.
- Galston 2002, 122.
- Johnston 1994, 98.
- Johnston 1994, 72–73.
- Johnston 1994, 75.
- Johnston 1994, 97.
- Galston 1995, 525.
- Galston 2002, 108–109
- Galston 2002, 108–109, 121.
- Galston 1995, 528–529; 2002, 102.
- Kukathas 1992, 126.
- Aiheesta ks. esimerkiksi Benn 1988, 194; Richards 1989, 213.
- Shachar 2000, 80–81.
- Shachar 2000, 80–81.
- Galston 2002, 122; Kukathas 1992, 112.
- Autonomian ja opetuksen yhteydestä ks. Brighouse 1998; Callan 1994.
- Lisäksi autonomian julkinen edistäminen on ensi näkemältä ongelmallinen neutraaliuden periaatteen näkökulmasta. Jos autonomia käsitetään korkeimmaksi edistettäväksi julkiseksi hyväksi, olisi yhteiskunnan perusta tulkittavissa perfektionistiseksi. On kuitenkin huomattava, että neutraaliuden periaate ei tarkoita kaik-

kien kulttuuristen näkemysten hyväksymistä sellaisenaan, koska tällöin mikään ei erottaisi liberalismia kulttuurirelativismista. Nähdäkseni neutraaliusperiaate ja kulttuurinen monimuotoisuus johtavat siihen, että liberaaleista autonomisista elämäntavoista poikkeavia elämäntapoja on suvaittava poistumisoikeuden täysmittaisen toteutumisen rajoissa. Autonomian julkisen tukemisen ei myöskään tarvitse tarkoittaa, että se saisi etusijan muihin arvoihin nähden kontekstista riippumatta. Autonomia voi paikoittain taipua esimerkiksi yleisen turvallisuuden äkillisten vaatimusten edessä.

27. Galston 1995, 525.

28. Gill 2001, 152–153. Ks. myös Frankfurt 1988, 16–22, 82–88.

Kirjallisuus

- Barry, Brian, *Culture & Equality*. Polity Press, Cambridge 2001.
- Benn, Stanley I, *A Theory of Freedom*. Cambridge University Press, Cambridge 1988.
- Brighouse, Harry, Civic Education and Liberal Legitimacy. *Ethics*, Vol. 108, 1998, 719–745.
- Callan, Eamonn, Liberal Legitimacy, Justice and Civic Education. *Ethics*, Vol. 111, No.1, 1998, 141–155.
- Crowder, George, *Liberalism and Value Pluralism*. Continuum, Lontoo 2002.
- Crowder, George, Two Concepts of Liberal Pluralism. *Political Theory*, Vol. 35, No. 2, 2007, 121–146.
- Frankfurt, Harry, *The Importance of What We Care About: Philosophical Essays*. Cambridge University Press, New York 1988.
- Galston, William A., Two Concepts of Liberalism. *Ethics*, Vol. 105, No. 3, 1995, 516–534.
- Galston, William A., *Liberal Pluralism: The Implications of Value Pluralism for Political Theory and Practice*. Cambridge University Press, Cambridge 2002.
- Gill, Emily R., *Becoming Free – Autonomy & Diversity in the Liberal Polity*. University Press of Kansas, Lawrence, Kansas 2001.
- Hill, Thomas E., Humanity as an End. *Ethics*, Vol. 91, No. 1, 1980, 84–99.
- Johnston, David, *The Idea of Liberal Theory – A Critique and Reconstruction*. Princeton University Press, Princeton 1994.
- Kukanthas, Chandran, Are There Any Cultural Rights? *Political Theory*, Vol. 20, No. 1, 1992, 105–139.
- Kymlicka, Will, The Rights of Minority Cultures – Reply to Kukathas. *Political Theory*, Vol. 20, No. 1, 1992, 140–146.
- Kymlicka, Will, *Multicultural Citizenship. A Liberal theory of Minority Rights*. Clarendon, Oxford 1995.
- MacIntyre, Alasdair, *After Virtue. A Study in Moral Theory*. Duckworth, Lontoo 1981.
- Okin, Susan, Mistresses of their Own Destiny. Group Rights, Gender, and Realistic Rights of Exit. *Ethics*, No. 112, 2002, 205–230.
- Richards, David A. J., Rights and Autonomy. Teoksessa *The Inner Citadel – Essays on Individual Autonomy*. Toim. John Christman. Oxford University Press, Oxford 1989.
- Sandel, Michael, *Liberalism and the Limits of Justice*. Cambridge University Press, Cambridge 1982.
- Shachar, Ayelet, On Citizenship and Multicultural Vulnerability. *Political Theory*. Vol. 28 No. 1, 2000, 64–89.
- Williams, Bernard, Introduction. Teoksessa Isaiah Berlin, *Concepts and Categories. Philosophical Essays*. Pimlico, Lontoo 2002.
- Williams, Bernard, The Idea of Equality. *Philosophy, Politics and Society II*. Toim. Peter Laslett & W. G. Runciman, Basil Blackwell, Oxford 1962, 110–131.